

МИЛУТИН А. ЉЕШЕВИЋ
ВЕСНА ИКОНОВИЋ*

ИНДИКАТОРИ ОДРЖИВОГ РАЗВОЈА РАШКЕ РЕГИЈЕ

Садржај: Концептуални модел одрживог развоја схваћен је као консензус хуманог, социјалног, економског, технолошког, културног развоја и заштите, санације и унапређења животне средине, као и заштите иницијалног природног наслеђа и основних екосистема. Немогуће је одвојити посебне сегменте развоја јер одрживи (оптимални) развој разумљив је само ако се посматра као интегрална целина. Индикатори одрживог развоја примењени су на примеру Рашке регије.

Кључне речи: одрживи развој, индикатори, Рашка регија.

Abstract: Conceptual model of sustainable development is comprehended as consensus of human, social, economic, technological, cultural development and protection, sanitation and advance of environment, as well as protection initial natural inheritance and basic eco-systems. It is impossible to separate particular segments of development because sustainable (optimal) development has sensed only if it has been observe as integral unit. Indicators of sustainable development are applied on the example of Raska region.

Key words: sustainable development, indicators, Raska region.

Увод

Појам “одрживи развој” различито се тумачи. Међу представницима футуристичке елите високо развијених земаља под одрживим развојем подразумева се одржавање нивоа производње и потрошње ресурса на савременом нивоу како би се зауставила прекомерна потрошња природних ресурса и одржало стање животне средине. Тиме би се, у суштини, одржало стање економских односа у свету и конзервирао статус повлашћених нација стечен још у време великих колонијалних империја.

Реална позиција одрживог развоја је у неопхдности увећања благостања свих људи на свету. Благостање човека подразумева здрав живот, висок културно-цивилизацијски ниво и поседовање довољне количине материјалних добара. Све ове три компоненте благостања, свака за себе, чине саставницу квалитета живљења. Уколико недостаје било која од њих не може се говорити о квалитетном животу. Циљ развоја је постицање личног и друштвеног благостања. Лично благостање подразумева здравље, лични стандард, адекватну друштвену позицију, висок

---

* Др Милутин А. Љешевић, редовни професор, Географски факултет, Студентски трг 3/III, Београд.
Мр Весна Иконовић, асистент, Географски факултет, Студентски трг 3/III, Београд.

образовни и културни ниво, квалитетне услове становања, одмора и рекреације, могућност рада и адекватне зараде, доступност у власти и решавању заједничких проблема. Друштвено благостање подразумева највиши степен демократије, адекватан друштвени стандард (обезбеђено школовање, лечење, културне садржаје и сл), високо развијен комунални стандард (јавни превоз и сл).

У суштини, може се говорити о интегралном и сепаратном развоју, локалном, регионалном и државном развоју. Интегрални развој подразумева унапређење свих компоненти живота, док сепаратни (елементарни) подразумева развој појединачних елемента живота. Често се код нас и у свету под појмом развој подразумева само економски и евентуално технолошки развој. Међутим, та времена пролазе те се под развојем подразумева унапређење свих компоненти личног и друштвеног живота.

Основне карактеристике Рашке регије

Рашка регија обухвата делове југозападне Србије, северне и североисточне Црне Горе. Ову регију чини 10 општина, 6 у Републици Србији и 4 у Републици Црној Гори. То су следеће општине: Нова Варош, Нови Пазар, Прибој, Пријеполје, Сјеница и Тутин у Србији и Бијело Поље, Беране, Пљевља и Рожаје у Црној Гори.

Табела 1. Основни подаци о Рашкој регији

Општина	Површина (km ²)	Бр. ст. 1991.	Бр. ст. 2002.	Број насеља
Нова Варош	581	21812	19982	32
Нови Пазар	742	85249	85996	99
Прибој	553	35951	30377	33
Пријеполје	827	46525	41188	80
Сјеница	1059	33681	27970	101
Тутин	742	34631	30054	93
Беране*	717	45649	-	66
Бијело Поље*	924	52268	-	98
Пљевља*	1346	39593	-	158
Рожаје*	432	22976	-	26
Укупно	7923	418335		786

* Попис становништва у Р Црној Гори није одржан 2002. године

Извор: Општине у Србији 2001, РСЗ, Београд, 2002;

Попис становништва и домаћинства 1991, књига 9, ССЗ, Београд, 1994.

Попис становништва, домаћинства и станова у 2002, Становништво,

Упоредни преглед броја становника, подаци по насељима, књига 9, Р. Србија,

Републички завод за статистику, Београд, мај 2004.

У Рашкој регији највећу површину (1346 km²) и највише насеља (158) има општина Пљевља. Друга по величини је општина Сјеница (1059 km² и 101 насеље). Највише становника, према резултатима пописа из 1991. године, имају Нови Пазар (85249) и Бијело Поље (52268), а према резултатима пописа из 2002. године такође Нови Пазар (85996). Рашка регија је депопулационо подручје јер све остале општине бележе смањење броја становника. Најмање општине су Рожаје (432 km² и 26 насеља), Прибој (553 km² и 33 насеља) и Нова Варош (581 km² и 32 насеља). Рашка регија је територија са много биодиверзитета и са општинама различитог економског и културног нивоа развијености.

Модел одрживог развоја

У последње време концепт одрживог развоја постао је водећи принцип развојне политике у све већем броју организација од локалног до државног нивоа.

У "Бриси о земљи" (IUCN, WWF, UNEP, 1991) одрживи развој је редифинисан као: "Побољшање квалитета живота уз истовремени живот у оквиру апсорпционе способности одговарајућих екосистема". Схваћено је да се људи налазе у заједници са другим бићима и да та друга бића представљају саставни део људског живота. Што их је мање и што су једноличнији то је и људски опстанак несигурнији. Схвата се такође да је поред биодиверзитета неопходно сачувати и геодиверзитет и разноликост култура и духа.

Концептуални модел одрживог развоја схваћен је као консензус хуманог, социјалног, економског, технолошког, културног развоја и очувања, санирања и унапређења животне средине и заштите иницијалне природне баштине и изворних екосистема. Уравнотежење свих страна људског живота треба да обезбеди људско благостање. (Cobb C, 1995)

Основни модел одрживог развоја заснива се на следећим премисама:

- Рационална експлоатација природних ресурса;
- Ефикасно коришћење простора;
- Економска ефикасност заснована на продуктивности рада;
- Технолошка ефикасност;
- Социјална обезбеђеност;
- Хумани развој који подразумева задовољење образовних, здравствених, верских потреба и права (пре свега права на ефикасну демократију);
- Уравнотежен демографски развој;
- Пуна могућност задовољења културних потреба;
- Заштита и унапређење животне средине у смислу функционисања, здравља, живота и рада становника;
- Заштита природних и културно-историјских добара и других националних и државотворних вредности

Модел инкорпорира друштвено-економски развој, заштиту природе и еколошку економију као споне између приказаних сегмената развоја. Ни један елемент простора не постоји сам за себе, изоловано. Сви су међусобно повезани и узајамно условљени. Развој једног елемента утиче на развој другог и обрнуто. Све се одвија по принципима повратне спреге. Суштина је у спознаји закономерности у размештају и интензитету појава и процеса географске средине, као и начина њихове међусобне повезаности, како би се на оптималан начин организовала и уредила животна средина у циљу подизања квалитета живота.

Концепт одрживог развоја суштински се бави новим концептом квалитета живота људи, при чему мора да се оствари равнотежа могућности и потреба, жеље за поседовањем и потребе за здравом и очуваном животном средином, као и потребом да друштво буде на вишем цивилизацијском нивоу.

Одржив развој схвата се као развој усмерен ка људима чији је циљ побољшање услова живота, као и ка екологији, како би се очувала диверзификација простора, духовног стања и продуктивности земље. Одрживи развој теоретски доводи те области у све чвршћу везу, док се привредни и технолошки развој задржавају у еколошким и социјалним оквирима односно служе увећању благостања људи, како би се потребе становништва задовољавале и на дуги рок (и у следећој генерацији). (Commission on Social Justice, 1994)

У креирању државне, регионалне и локалне политике данас доминира тенденција убрзања привредног раста (пре него благостања односно квалитета живљења), те многи аутори указују да су такве политике, уместо да доносе користи грађанству, током последњих неколико деценија само послужиле одржавању економске неједнакости. Савремена теорија развоја, а посебно пракса друштвеног

(стратешког) и просторног планирања под развојем подразумевају управо интеграцију циљева хуманог (социјалног), еколошког, техничко-технолошког и економског развоја.

Са потребним институционалним променама повезане су промене у приступима и схватањима креатора политике у оквиру органа власти. Уколико је потребно укључити јавност у акцију у вези са одрживошћу, тада развој политике такође треба повезати не само са информацијама, већ и са преговорима и постизањем консензуса са становништвом. Потребно је сазнати ставове становништва у вези са питањима и показатељима који утичу на њихове животе и искуства, а затим тражити начине сарадње у решавању договорених питања. Овај процес зависиће од односа поверења које се развије међу партнерима у циљу примене иницијатива које ће водити већој одрживости. (Pinfield G, 1996)

Јасно је да постоји више основних политичких и институционалних проблема и питања која произилазе из заузетих ставова која нису обухваћена плановима и програмима развоја, а на која треба обратити пажњу. У основи свега налази се питање компетенције моћи: где је она концентрисана и питање начина на који се она испољава. Иницијативе за проналажење стварних услова друштвено-економског развоја треба да сагледају представу о моћи и престижу и да покушавају да створе нове слике моћи (и надлежности) повезане с новим циљевима и показатељима одрживог развоја. Упркос свему што је у вези с теоријом планирања учињено током последњих година, наше друштво још је далеко од тога да има добро разрађену праксу имплементације зацртаних циљева одрживог развоја, као и путоказе који ће обезбедити конструктивно коришћење моћи. (Hogett P, 1995)

Да би се развила та врста друштвене свести о развоју, морају се пронаћи начини друштвене организованости тако да квалитет живота грађана буде третиран као циљ, а држава као средство за реализацију тога циља. Политика се мора прихватити као високо интелектуална активност чији је задатак да организује живот грађанства а све у циљу да он буде бољи. То значи да предстоје радикалне промене у начну доношења одлука и пуна транспарентност власти. (Љешевић М.А, 1997)

Основни принципи стратегије одрживог развоја Рашке регије

Теорија и пракса развојног планирања усвојила је низ домицилних и међународних принципа којима се руководи при разним облицима планског развоја од друштвеног, економског, енергетског, просторног, урбанистичког и свакако и планирања заштите животне средине и заштите од ризика односно акцидената и елементарних непогода.

Основни принципи стратегије одрживог развоја Рашке регије били би:

- Основни концепт одрживог развоја регије код нас базиран је на *принципу интегралности* друштвено-економског развоја и развоја квалитета животне средине. Интегрално планирање обухвата све сегменте друштва, средине у којој је то друштво “смештено” окружење (како физичко тако и политичко). Политика интегралног планирања треба да обезбеди консензус потреба и ограничења, потреба и могућности, садашњости и будућности.
- Политика планирања мора да буде вођена принципом *научне заснованости*, што значи да мора да усагласи друштвене и личне потребе људи овог простора са савременим сазнањима о развоју технологије, могућностима заштите и унапређења здравља, животне средине, те савремених захтева за квалитетнијим животом.
- Одрживи развој Рашке регије потребно је базирати и на принципу *технолошке заснованости*, што значи да се мора водити рачуна да се економски развој,

заштита животне средине, обезбеђење квалитетнијег живота становника мора базирати на савременим техничким и технолошким достигнућима.

- Развој регије мора бити усмерен ка циљу квалитетнијег живљења и стога почива на *принципима хуманости*, а то значи да интерес човека као биолошког и социјалног бића мора да буде на првом месту при сваком планирању развоја и прогреса.
- Поступак планирања и имплементације планова регије и општина требало би да се заснива на *принципу демократичности и јавности планирања*, што значи да припрема за планирање, ток израде и конституисања планских одлука, а нарочито реализација морају бити такви да сви сегменти друштва, од појединаца до локалних заједница и заједница које су интересно удружене, морају бити обавештене, консултоване и њихово мишљење уважавано.
- Због стања транзиције у коме се наше друштво налази, што је праћено економском рецесијом и тешкоћама у привреди и друштву уопште, планирање развоја мора се базирати на принципима *хијерархичности интереса, циљева и потреба*. То значи да се морају планирати решења која су хитна и од већег значаја за друштво у целини. (MacGallivray A. & Zadek S., 1995)

Сваки од напред наведених принципа у први план ставља захтеве и ограничења које претпоставља хумана страна развоја у коју животна средина и еколошко стање територије представљају прворазредни интерес. У том смислу су доминантна следећа начела очувања: културног диверзитета, геодиверзитета, биодиверзитета, квалитета животне средине, здравља становника, људских права (једнакост, јавност, слобода).

Интегративни индикатори одрживог развоја Рашке регије

Социоекономски индикатори се могу исказати кроз следеће параметре:

- Висина (процент БНП) издвајања за потребе образовања и науке;
- Висина издвајања за социјалне потребе социјално угрожених категорија становника;
- Висина издвајања за обезбеђење народног здравља;
- Висина издвајања за задовољење масовних културних и рекреативних потреба становништва

Комунално-економски индикатори су:

- Висина инвестиција (у % дохотка) у јавни саобраћај;
- Висина инвестиција у изградњу школа, болница, спортских терена, културних установа;
- Висина инвестиција у сфери јавних услуга (водовод, канализација, електроснабдевање, топлификација, трговина);
- Износ улагања у уређивање амбијента насеља итд.

Комунални индикатори одрживог развоја града представљају нивое обезбеђености комуналних потреба у здравијој средини. Они су:

- Стање комуналног уређења насеља (број места за прикупљање отпадака, ниво решавања комуналних отпадака, честина прања улица и сл);
- Ниво уређености градског амбијента (фасаде, улице, коловози, тротоари, паркови и сл)
- Учесталост контроле саобраћајних возила и саобраћајних токова у граду;
- Обим неприкупљеног отпада са простора града итд.

Социо-еколошки индикатори подразумевају стање прихваћености проблема и потреба очувања и унапређења животне средине у граду. То подразумева:

- Заступљеност еколошког образовања и образовања из домена заштите и унапређења животне средине у образовном систему (бр. часова и сл);

- Заступљеност еколошке проблематике у средствима јавног информисања;
  - Ниво развијености еколошких странака и покрета;
  - Ниво правне регулативе и институционалног организовања заштите и унапређења животне средине;
  - Ниво “еколошке културе” грађанства и развијеност екохуманизама;
  - Ниво еколошке науке и наука о животној средини (број одбрањених дипломских, магистарских и докторских радова из еколошке проблематике) и сл.
- Еколошко-економски индикатори* исказују “економичност заштите и унапређења животне средине” и обим финансијске обезбеђености еколошких програма. Они могу бити:
- Процентуално учешће обима улагања у заштиту, унапређење и изучавање животне средине у буџету;
  - Ниво обезбеђености ресурсима природне средине производних и животних потреба становништва;
  - Ниво учешћа еколошки здраве хране (хране без хемије) у понуди и сл.

Ограничења при утврђивању одрживог развоја и индикатора одрживости Рашке регије

Имајући у виду економску заосталост Рашке регије, наслеђене друштвене односе, низак технолошки ниво развијености предузећа на дотичној територији, могу се очекивати бројне тешкоће и ограничења када је у питању овај простор.

Упркос нагласку који је стављен на индикаторе одрживог развоја као средства за креирање политике, мало је доказа о показатељима који директно воде формулисању политике одрживог развоја. У неким случајевима, контроверзнија питања као што је улагање у комуналне потребе (јавни превоз, градску чистоћу), установљење правне еколошке заштите и адекватног мониторинга и сл. намерно се избегавају и од стране локалне заједнице и од стране владе, па чак и од стране међународних институција.

Овим се не тврди да процес утврђивања показатеља није важан, чиме се ипак избегава директан одговор на питања превођења ових показатеља у политику. Очигледно је да је мало вероватно да ће овај процес бити директан или аутоматски. Уместо тога, он ће се неизоставно ослањати на већи број контекстуалних елемената. На пример, да би показатељи били прихваћени од стране креатора државне или локалне политике, може да се јави потреба за изменом политичких приоритета. У вези с овим може да постоји и потреба за променом културе и функционисања политичких институција. У многим случајевима јавиће се потреба за образовањем и јачањем свести да би неки од принципа одрживог развоја (на пример, концепт "апсорпционе способности") био у потпуности схваћен и поштован. (ICLEI, 1995)

Да би се приказале неке од политичких и институционалних препрека (као и препрека проистеклих из заузетих ставова) које спречавају успешно коришћење показатеља, корисно је размотрити неке од општих циљева политике одрживог развоја као што су: потреба за јединственим одлучивањем; потреба за једнакошћу и учешћем јавности и видети на основу садашњег искуства у којој мери су различити пројекти у вези са показатељима помогли у њиховој примени.

а) Недостатак политичке подршке стратегији одрживог развоја и етничког консензуса у Рашкој регији

Једно од великих достигнућа Конференције УН о животној средини и развоју било је да су државе први пут морале да прихвате мишљење да се еколошки проблеми не могу решити без испитивања њихових узрока у контексту глобалних економских политика и човекових активности. Потребно је да показатељи одрживости подстакну шире и јединственије одлучивање. Свакако да сви проблеми како еколошки, тако и социјални могу се решити једино ако су опште прихваћени од становника како у држави, тако и на нивоу локалне заједнице. Велике су диспропорције међу општинама као и у оквиру самих општина, те је веома тешко постићи неопходни консензус о питањима одрживог развоја.

Иако је на државном нивоу донесен низ правних аката из проблематике животне средине, као и низ уредби из домена социјалног и хуманог развоја они или се не спроводе или су такви да не обезбеђују опште прихватање становништва. Никада до сада на државном нивоу није разрађен озбиљан систем индикатора националног одрживог развоја, стога је и креирање политике одрживог развоја у нашој земљи у великом заостатку. На савезном нивоу само декларативно (моћ савезне државе је минимизирана), на републичком се креирање политике одрживог развоја своди на спорадичне и сепаратне интервенције, на локалном нивоу се скоро и не зна за то.

Што се тиче одрживости развоја, не постоје никакви друштвени показатељи или показатељи "квалитета живота", а економски показатељи се усредсређују на "одржање привредног раста" (процењено на основу бруто националног производа по становнику), појављују на врху листе по значају. И то што се на државном нивоу одрживи развој тумачи тако уско показатељ је да је држава неспремна да сагледа везе између еколошке, социјалне и економске политике, као и да укључи свој бруто национални производ у листу показатеља одрживости. То добро илуструје политичке и институционалне препреке у дефинисању напретка и развојне одрживе политике, као и препреке које проистичу из политичких ставова естаблишмента.

б) Недостатак консензуса одлучивања становништва и учешћа јавности

На локалном нивоу креирање политике одрживог развоја своди се на "борбу" економиста и техничара са једне и еколоштва и хуманиста са друге стране. Први имају економску и политичку моћ, други само значајну наклоност јавности. Економисти теже да се створе услови за повећање економског развоја, уз поштовање тржишних принципа и ослобађање приватне иницијативе и иницијативе производно-потрошачке конкуренције. Техничари који најчешће имају највећу политичку моћ у локалним условима (грађевинци, енергетичари, неке архитекте, саобраћајци и сл), теже да се обезбеди таква политика развоја која је заснована на грађењу без ограничења. "Изграђивачки" лоби је тим јачи јер политичка структура у локалним управама фаворизује бројност кадрова из технократских структура. За њих одрживи развој значи успорен (задржани) развој, а свака заштита је истовремено ограничење развоја. Трећа групација којој припадају хуманистичке и еколошке структуре у локалним управама је малобројна, често заплашена, неефикасна и неорганизована. Није редак случај да се у управу уведу такви кадрови који не знају свој посао на заштити (недостатак компетентности), неки од њих немају личне снаге да реализују оно што су научили или усвојили, док су трећи "поткупљиви" што привилегијама које остварују учешћем у власти, што материјализацијом тог свог учешћа, што

директном “партиципацијим за нечињење” па и на разне друге начине. Трећа групација у суштини има највећу подршку јавности.

На територији Рашке регије посебно је изражен проблем «дивље» градње. За решавање овог и многих других проблема неопходно је ангажовање свих нивоа власти као и самих грађана. Потребно је усагласити појединачне и интересе локалне и шире заједнице на најбољи могући начин.

Основна а скоро и једина подршка за креирање оптимелне политике одрживог развоја је максимално учешће јавности. Неопходно је прво обезбедити да се детерминише позитиван утицај јавности (удружења грађана, стручна удружења, појединци) на креирање и имплементацију политике одрживог развоја. Што тако није данас, практично ни у једној средини, последица је недостатка демократизације управљања, али и самог политичког процеса бирања и контроле власти. Неопходно је да буде обезбеђена јавност рада изабраних и постављених представника власти у смислу транспарентности њиховог рада. Нарочито је потребно да буде обезбеђена транспарентност оних структура власти који нису на удару средстава информисања (фондови за грађевинско земљиште, урбанистички заводи, јавна предузећа, фондови за развој, социјални фондови, геодетске управе и сл).

ц) Улога јавности и демократизација развоја

Компликовани конфесионални, етнички, економско-социјални односи у Рашкој регији условили су низак ниво учешћа јавности у доношењу одлука од заједничког интереса за све који живе на овом простору.

За досадашње креирање политике одрживог развоја карактеристично је и одлучивање одозго наниже, те се многе активности обављају у институцијама без учешћа јавности. Такав приступ свакако представља класичан начин одвијања политике управљања. Учешће јавности у доношењу одлука у вези са развојем од кључног је значаја стога што оно што из њих проистекне јавност треба широко да подржи. Људи би такође требало да дају сопствени допринос тиме што ће живети на "одрживији" начин. Због тога престоји потреба дезидеологизације јавности и њено усмеравање у правцу онога од чега се живи, а то су пре свега економска, еколошка и социјална питања развоја. При томе се на стање животне средине посматра као на хумано питање сваке заједнице. Осим тога, уколико се "развој" не посматра само као привредни раст, већ пре као начин за задовољавање потреба људи и њихових тежњи да им се квалитет живота унапреди са друштвеног, културног и еколошког аспекта, јавност би морала да буде укључена у утврђивање и формулисање вредности постигнутог и приоритета даљег напретка.

Регионални концепт одрживог развоја

Историјско наслеђе Рашке регије, просторни распоред природних потенцијала, демографска ситуација и стање прошле и савремене организације учинили су да се јављају велики регионални диспаритети развоја.

Регионализација као развојни концепт третира се као демократско питање. Тиме се омогућује иницијатива регионалним и локалним снагама да се баве развојем. Концепт регионалног развоја везује се за монополарне, биполарне или тројне развојне центре (обично су то или градска насеља или велики индустријски објекти), који треба да буду носиоци развоја и развојне политике. Свакако да држава мора иницирати и потпомагати мање развијене регионе у развоју. Посебно се мора водити рачуна о регионалним компензацијама за некоришћење ресурса због потреба очувања природе (заштита резерватског типа или функционална заштита за водоснабдевање и сл). Тиме

се обезбеђује да преливање вредности ресурса из мање развијених регија буде правичније надокнађивано.

Проблеми који могу настати при томе су тенденције регионалних политичара да преузму државне ингеренције, што често доводи до бирократизације, при чему економска подршка добија примат. Очување природе и животне средине се бирократизује а одрживи развој уступа место економском и технолошком развоју. Да се не би догађале такве девијације неопходна је контрола државе преко затупника у региону интересе државе у целисти. (Иконовић В., 2002-2003)

Закључак

Одрживи развој у оквиру Рашке регије и локалним заједницама или програми које развијају органи власти у сарадњи са локалним заједницама, представља један од савремених трендова у развијеним демократијама насталих у последње време. Ми смо се овде бавили преваходно одрживим развојем као одређењем дефинисања концепта развоја. Покушаји су се концентрисали на дефинисање показатеља развоја који проистичу из домаћих основа друштвеног и политичког живота који утичу на политику локалних органа власти кроз процес промене од основе према врху.

Решења неких од ових проблема могу да се нађу, паралелно са развојем, у тражењу могућности за подстицање вешег учешћа јавности у одлучивању. Ово би укључивало нове механизме за проширење и олакшавање дијалога између јавности и креатора политике, као и бољу интеракцију од стране креатора политике са различитим новим грађанским заједницама и групацијама у друштву. Практичне иницијативе за побољшање квалитета живота у појединачним друштвеним заједницама могу такође да се усмере на области којима је то најпотребније.

ЛИТЕРАТУРА

- Cobb, C. (1995): **Imagery and Indicators**, in: A. MacGillivray (Ed): *Accounting for Change*; London, New Economics Foundation.
- Commission on Social Justice: (1994): **Social Justice Strategies for National Renewal**. London, Vintage.
- Douthwaite, R. (1992): **The Growth Illusion**; Bedford, "Green Books".
- Љешевић А.М. (1997): **Животна средина – теорија и методологија истраживања**, Географски факултет, Београд, стр. 1-470
- Љешевић А.М. (2003): **Концепција израде стратегије одрживог развоја**, Зборник радова научног скупа "Планска и нормативна заштита простора И животне средине", АППС и Географски факултет Универзитета у Београду, Београд, октобар 2003, стр. 299-310
- Иконовић В. (2002.(2003)): **Методологија израде комплексног тематског атласа животне средине Рашке регије**, Зборник радова географског факултета Универзитета у Београду, свеска Ј, Београд, стр. 65-76
- Европски центар за мир и развој УН. (1996): **Еколошко управљање**, Београд, стр.-1-122
- MacGillivray A. & Zadek S. (1995): **Accounting for Change: indicators for sustainable development indicators**. London, New Economics Foundation.
- Pinfield G. (1996): **Beyond Sustainability Indicators**, „Local Environment", Vol.1. No.2. Carfax. London.
- Радуловић, Ј. (1997): **Животна средина и развој**, Савезно министарство за развој, науку и животну средину, Београд, стр. 1-276
- Breheny, M. (1994): **Defining Sustainable Local Development**, Discussion Paper, No 23. Department of Geography, University of Reading, UK.
- Daly, H. & Cobb, J. (1990): **For the Common Good**, "Beacon Press" Boston.
- Fife Regional Council, (1995): **Sustainability Indicators for Life** Glenroths.
- Hoggett, P.(1995): **Does local government want local democracy?** Town and Country Planning, 64 (4)
- International Council for Local Environment Initiatives (1995): **Local Agenda 21, Planning Guide (Draft)**, ICLEI, Toronto.
- Pinfield G, (1996): **Beyond Sustainability Indicators**, Local Environment, Vol.1.No 2. Journal Oxford.

- Sustainable Seattle (1995): **Indicators of Sustainable Community**, Sustainable Seattle, Seattle.
 Tibor, T.&Feldman, I. (Ed) (1997): **Implementing ISO 14000**, Irwin Chicago
 UNCED (1992): **Agenda 21**, UNCED, New York.
 UNDP (1990): **Human Development Report 1990 and 1991**, Oxford University Press, London

MILUTIN A. LJEŠEVIĆ
 VESNA IKONOVIĆ

S u m m a r y

INDICATORS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF RASKA REGION

Sustainable development is became a basic principle policy of development. There is a lot of discussions about indicators of development so that would be able to established policy of development and evaluate level of society success. Until today, after twenty years of very important role of sustainable concept, definition, aims and practical implications of that concept are not completely accepted. Discussions about subject "development" are not finished yet.

Conceptual model of sustainable development is comprehended as consensus of human, social, economic, technological, cultural development and protection, sanation and advance of environment as well as protection initial natural inheritance and basic eco-systems. It is impossible to separate particular segments of development because sustainable (optimal) development has sensed only if it has been observe as integral unit. Conception of sustainable development considers establishing of balance beetven possibilities and needs, wishes for properties and needs for healthy life. Sustainable development is comprehended as development directed to people whom have aim to improve economic and social conditions, preservation of diversification of space, spirit of nation and production of soil.

Today, in process of creating state, regional and local policy, tendencies of fast economic growth (before that quality of life) is dominated. Many authors show that such type of policies, instead to bring benefit to citizens, during last several decades only be used for economic unequal. Trend of globalization and intellectual premises (made through notion mondialism) are not support for sustainable development because they support cultural, economic and technological unification and by that way anulire values of national and local communities.

Growth of market economy, privatization and tendencies of absolute profit in implementation development policy and planing have as direct consequence dehumanization (high cost of education and health care, elitization of culture and science, sport, tourism, appearance of criminal etc.). Problems of economic development make shadow over ecological consciousness and need for protection and advance of environment.

Concept of sustainable development and indicators for that are applied inn Raska region.